

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія**

ДОВГАЛЬ Тетяна Анатоліївна

ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий
ринок»

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка
групи ФФзм-21
Довгаль Тетяна Анатоліївна

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ.....	6
1.1. Концептуальні основи бюджетного процесу.....	6
1.2. Організаційно-правове забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні.....	9
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ.....	15
2.1. Сучасні тенденції бюджетного планування на місцевому рівні.....	15
2.2. Аналіз виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками в Україні.....	20
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	34
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Актуальність роботи. Бюджетний процес на місцевому рівні є основним механізмом реалізації фінансової політики територіальних громад, що забезпечує ефективне управління ресурсами для досягнення соціально-економічних цілей. Належна організація бюджетного процесу відіграє надзвичайно вагомий для ефективного формування та виконання місцевих бюджетів, які є життєво необхідними для забезпечення сталого розвитку регіонів.

Саме в умовах реформ децентралізації бюджетний процес на місцевому рівні набуває особливого значення, адже саме місцеві бюджети визначають можливості громад у фінансуванні інфраструктурних проєктів, наданні якісних послуг та створенні сприятливих умов для життя населення. Розмір місцевого бюджету, рівень податкового навантаження та структура витрат суттєво впливають на економічну активність, зайнятість населення і загальний соціально-економічний розвиток території.

Бюджетний процес слугує важливим інструментом економічного впливу на розвиток регіонів. Головна мета фінансової діяльності органів місцевого самоврядування полягає у задоволенні громадських потреб та стимулюванні соціально-економічного прогресу територій. Функціонування місцевих бюджетів забезпечується через управління податковими надходженнями, надання пільг та визначення пріоритетів у використанні фінансових ресурсів.

У сучасних умовах проведення економічних реформ в Україні, зокрема в межах децентралізації бюджетних відносин, питання формування та виконання місцевих бюджетів набуває особливої актуальності. Бюджетний дефіцит, спричинений економічними кризами, вимагає пошуку нових джерел наповнення місцевих бюджетів та впровадження інноваційних підходів до управління фінансовими ресурсами місцевих органів влади.

Організація бюджетного процесу на місцевому рівні є надзвичайно актуальним питанням, яке досліджується у наукових працях таких вчених-

дослідників, як: О. Вацлавського, Л. Гаврилової, М. Гончаренко, В. Дем'янишина, О. Кириленко, С. Коваль, Б. Малиняк, З. Лободіної, С. Савчук, І. Сидор, О. Тулай, С. Юрія та інших.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних основ бюджетного процесу на місцевому рівні, прагматики здійснення в частині основних стадій, а також у розробці напрямів вдосконалення його організації в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- обґрунтувати теоретичні основи бюджетного процесу;
- проаналізувати організаційно-правове забезпечення бюджетного процесу, зокрема на місцевому рівні;
- виявити основні тенденції планування місцевих бюджетів в Україні;
- здійснити аналіз вітчизняної практики виконання дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів;
- обґрунтувати основні шляхи вдосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні.

Об'єктом дослідження виступає місцеві бюджети України.

Предметом дослідження є теоретичні основи та практичні аспекти організації бюджетного процесу на місцевому рівні, зокрема в частині планування та виконання місцевих бюджетів.

Методологічна база дослідження. У дослідженні застосовано загальні методи наукового пізнання, зокрема: системний підхід для аналізу формування місцевих бюджетів; графічний метод для наочного представлення результатів; метод порівнянь для зіставлення фактичних даних звітного періоду з попередніми роками; історичний метод для вивчення еволюції поняття місцевих бюджетів та змін у підходах до планування доходів і видатків на різних етапах економічного розвитку.

Інформаційну основу дослідження складають статистичні дані та звіти органів Державної служби статистики, Міністерства фінансів України, Державної податкової служби, фінансового управління Тернопільської міської

ради, а також законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування.

Теоретичною базою є дисертаційні та монографічні роботи, наукові статті вітчизняних дослідників з обраної теми, періодична економічна література та онлайн-ресурси.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх застосування в діяльності місцевих фінансових органів при формуванні й виконанні місцевих бюджетів. Основні ідеї та висновки дослідження можуть бути використані для аналізу проблем формування та виконання місцевих бюджетів, а також при розробці заходів для мінімізації негативних наслідків економічної кризи в Україні на процес бюджетування на місцевому рівні.

Апробація. Основні результати дослідження опубліковані у збірнику матеріалів XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «*Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*» (2024 р.), збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ «*Фінансове забезпечення сталого розвитку*» (2024 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота має стандартну структуру, яка включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

Загальний обсяг роботи становить 48 сторінок комп'ютерного тексту, вміщує 6 таблиці, 8 рисунків та 40 джерел у списку літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

1.1. Концептуальні основи бюджетного процесу

Дослідження теоретичних основ бюджетного процесу є важливим не лише для розробки нових концепцій, а й для вирішення конкретних практичних завдань у сфері фінансового управління. В науковій літературі представлено різноманітні підходи до аналізу цього явища, зокрема в контексті його сутності, етапів реалізації та специфіки функціонування на місцевому рівні.

Аналіз бюджетного процесу дає змогу виявити його багатогранний вплив на різні сфери суспільного життя, зокрема на економіку, соціальну сферу, розвиток інфраструктури та організацію управлінських структур. Особливу увагу привертає роль місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової стійкості територіальних громад, адже ефективність їх планування та виконання визначає здатність вирішувати актуальні соціально-економічні проблеми.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, бюджетний процес визначається як «законодавчо регламентований порядок, який охоплює етапи складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також здійснення контролю за дотриманням норм бюджетного законодавства» [3]. У бюджетній системі України місцеві бюджети займають ключове місце, оскільки вони є основною фінансовою базою органів місцевого самоврядування. Місцеві бюджети відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів, оскільки саме за їх рахунок фінансуються заклади освіти, охорони здоров'я, культури, здійснюються видатки на соціальний захист та забезпечення населення, а також проводиться упорядкування інфраструктури населених пунктів.

В останні роки виникає проблема ефективної організації бюджетного процесу на місцевому рівні. Це стає ще більш важливим в умовах

децентралізації, оскільки економічно сильні регіони отримують можливість збільшувати фінансування на вирішення місцевих потреб, що сприяє їх більшому розвитку та самостійності в управлінні фінансами.

Проблеми організації бюджетного процесу на місцевому рівні знайшли своє відображення в роботах таких вітчизняних вчених, як О. Д. Василика, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко, В. І. Кравченка І. О. Луніної, С. І. Юрія, та інших [12, 18, 22].

Одним із найбільш змістовних та комплексних визначень бюджетного процесу є підхід професора В. Г. Дем'янишина. Він розглядає бюджетний процес як «діяльність органів влади та управління різних рівнів, а також усіх учасників цього процесу, що базується на встановлених принципах, методах і заходах. Ця діяльність регулюється нормативно-правовими актами та пов'язана з корегуванням цілей і завдань бюджетної політики на плановий рік і довгострокову перспективу. Вона включає складання, розгляд, затвердження, виконання бюджетів, а також аналіз і затвердження звітів про їх виконання, з урахуванням положень бюджетної доктрини» [12, с. 401].

О. П. Кириленко вважає, що «... призначення бюджету, характер бюджетного процесу, особливості формування дохідної бази та напрямки використання бюджетних коштів зовсім різні в ринковій і командно-адміністративній економіках» [18, с. 41].

В. Д. Базилевич та Л. О. Баластрик стверджують, що бюджетний процес – це «регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України» [2, с. 151].

Ефективно організований бюджетний процес створює умови для підвищення якості діяльності його учасників у межах їхніх повноважень, сприяючи соціально-економічному розвитку як держави загалом, так і окремих територій. Це особливо важливо в контексті сучасних викликів, зокрема децентралізації бюджетних відносин і трансформації суспільства.

Водночас у наукових колах не існує єдиного підходу до визначення основних завдань та принципів організації бюджетного процесу, що свідчить про складність цього явища та потребу в його подальшому вивченні та уточненні.

Кінцевою метою бюджетного процесу є досягнення запланованих цілей соціально-економічного розвитку, забезпечення їх необхідними ресурсами через ефективне управління бюджетними коштами органами місцевого самоврядування. Ефективність бюджетного процесу на місцевому рівні має бути орієнтована на сталий економічний розвиток територій, враховуючи інтереси всіх учасників: органів влади, бізнесу, громадськості та населення.

Основними завданнями бюджетного процесу на місцевому рівні є:

- формування умов для сталого розвитку регіонів та покращення рівня життя населення;
- підтримка підприємництва для зростання доходів місцевих бюджетів і запобігання збитковості бізнесу;
- забезпечення соціального захисту вразливих груп населення;
- забезпечення належного функціонування соціальної інфраструктури, яка є частиною бюджетної сфери;
- фінансування заходів з охорони навколишнього середовища.

Налагоджений бюджетний процес на місцевому рівні сприяє закріпленню економічної самостійності органів місцевого самоврядування, стимулює розвиток підприємницької діяльності, покращує інфраструктуру та розширює фінансовий потенціал регіонів. Це дозволяє більш ефективно задовольняти потреби населення за рахунок раціонального використання фінансових ресурсів.

Таким чином, актуальними залишаються питання організації бюджетного процесу, пошуку шляхів вирішення наявних проблем і забезпечення ефективності його реалізації. Головним завданням є створення сприятливого фінансового середовища та підтримка економічної стабільності шляхом оптимізації всіх стадій бюджетного процесу.

1.2. Організаційно-правове забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні

Основи організації бюджетного процесу, в тому числі на місцевому рівні, визначаються Конституцією України, а також спеціальним бюджетним законодавством, зокрема Бюджетним та Податковим кодексами. Ці нормативно-правові акти встановлюють повноваження органів державної та місцевої влади щодо складання, затвердження і виконання бюджетів, регламентують розподіл функцій між центральними та місцевими органами влади, а також визначають доходи та видатки кожної з цих ланок управління.

Бюджетне планування є ключовим елементом у системі заходів, що сприяють ефективному вирішенню економічних та соціальних завдань на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Поточна економічна та соціальна ситуація в Україні вимагає застосування нових підходів для подолання проблем, спричинених економічною кризою. Розв'язання цих проблем можливе через використання різноманітних інструментів і механізмів, серед яких важливу роль відіграє саме бюджетне планування.

Бюджетний процес включає кілька етапів: розробку проектів бюджетів, їх розгляд і затвердження, виконання бюджету, а також підготовку та аналіз звітів про виконання бюджету і прийняття рішень на основі цих звітів. На всіх етапах проводиться контроль за дотриманням бюджетного законодавства, здійснюється аудит і оцінка ефективності використання бюджетних коштів відповідно до чинних нормативно-правових актів.

У сучасних наукових дослідженнях бюджетне планування аналізується з різних аспектів, що іноді призводить до дискусій щодо його визначення, особливостей та обсягу застосування. Наприклад, бюджетне планування можна трактувати як систематизований процес, який передбачає обґрунтування обсягів, джерел формування та напрямів використання централізованих фінансових ресурсів держави.

Бюджетний процес на місцевому рівні ґрунтується на загальних принципах бюджетної системи, що визначають структуру та взаємодію суб'єктів бюджетних відносин. Всі учасники цього процесу несуть відповідальність за свої дії на кожному етапі його реалізації.

Основою для формування місцевих бюджетів є Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс, Закон України «Про Державний бюджет України», основні напрямки та завдання бюджетної політики країни, а також інші нормативно-правові акти, які не суперечать чинному бюджетному та податковому законодавству.

Стадії організації бюджетного процесу на місцевому рівні (рис. 1.1.).



Рис. 1.1. Стадії бюджетного процесу на місцевому рівні

Примітка. Складено автором на основі даних Бюджетного кодексу України [3]

Оскільки місцеві бюджети є невід'ємною складовою бюджетної системи, то «бюджетний процес на рівні місцевих рад – це бюджетні правовідносини з приводу формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій і повноважень відповідно органів місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Місцеві бюджети формуються на основі стабільних закріплених дохідних джерел і видаткових повноважень та основних параметрів, визначених у проекті державного бюджету, поданого Урядом до парламенту до 15 вересня року, що передує плановому» [3].

Місцеві бюджети затверджуються рішеннями місцевих рад до 25 грудня року, що передує плановому, незалежно від строків прийняття державного бюджету. У разі, якщо до 1 грудня Верховною Радою України не ухвалено закон «Про Державний бюджет України», місцеві ради при затвердженні своїх бюджетів орієнтуються на обсяги міжбюджетних трансфертів, визначених у попередньому бюджетному періоді. Після офіційного опублікування закону про Державний бюджет України протягом двох тижнів місцеві ради коригують обсяги міжбюджетних трансфертів відповідно до нового закону.

«Згідно з типовою формою бюджетних запитів, визначеною Міністерством фінансів та з урахуванням особливостей складання проектів місцевих бюджетів місцеві фінансові органи розробляють і доводять до головних розпорядників інструкції з підготовки бюджетних запитів» [3].

Місцеві фінансові органи на всіх етапах розробки та аналізу проектів місцевих бюджетів здійснюють оцінку бюджетних запитів, поданих головними розпорядниками коштів. Цей аналіз спрямований на визначення того, наскільки запити відповідають визначеним цілям, пріоритетам, а також на оцінку ефективності та обґрунтованості використання бюджетних ресурсів. На основі проведеного аналізу керівник ухвалює рішення про включення запитів до проекту бюджету, який після цього подається на розгляд відповідним органам місцевого самоврядування.

Протягом тижня після затвердження Кабінетом Міністрів України проекту закону про Державний бюджет України Міністерство фінансів України

зобов'язане передати виконавчим органам місцевих рад розрахунки прогнозованих обсягів міжбюджетних трансфертів, методику їх визначення, організаційно-методологічні вимоги, а також інші необхідні показники та пропозиції щодо форми проекту рішення про місцевий бюджет.

Протягом тижня після прийняття проекту закону про Державний бюджет України в другому читанні Кабінет Міністрів України зобов'язаний надати виконавчим органам місцевих рад інформацію про визначені цим законом показники міжбюджетних відносин та текстові статті, а також організаційно-методологічні вимоги для складання проектів місцевих бюджетів. У триденний строк після отримання цієї інформації обласні державні адміністрації мають передати виконавчим органам місцевих рад та районним державним адміністраціям відповідні обсяги субвенцій для реалізації державних програм соціального захисту. Ці дані є основою для розробки проектів місцевих бюджетів. Перед тим як проект рішення про місцевий бюджет буде розглянуто на сесії міської ради, він має бути схвалений виконавчим органом. Разом з ним подають:

1) «пояснювальну записку до проекту рішення, яка має містити інформацію про:

- оцінка соціально-економічного стану територіальної одиниці;
- прогноз розвитку територіальної одиниці на наступний період;
- оцінка доходів місцевого бюджету;
- пояснення до основних положень проекту;
- обґрунтування особливостей міжбюджетних взаємовідносин та надання субвенцій.

2) прогноз місцевого бюджету на два бюджетні періоди;

3) перелік інвестиційних програм на плановий період та наступні два бюджетні періоди;

4) показники витрат місцевого бюджету, необхідних на всі наступні бюджетні періоди для завершення інвестиційних проектів;

5) інформацію про хід виконання бюджету в поточному періоді;

б) пояснення головних розпорядників бюджетних коштів до проекту відповідного бюджету» [3].

Рішенням про місцевий бюджет встановлюються такі основні показники:

- загальна сума доходів та видатків місцевого бюджету, включаючи кредитування;
- граничний обсяг річного дефіциту або профіциту місцевого бюджету в наступному бюджетному періоді;
- граничний обсяг надання місцевих гарантій;
- доходи місцевого бюджету за відповідною бюджетною класифікацією;
- фінансування місцевого бюджету за бюджетною класифікацією, що визначає джерела та обсяги залучення фінансових ресурсів;
- бюджетні призначення головним розпорядникам коштів;
- бюджетні призначення для міжбюджетних трансфертів;
- розмір оборотного залишку коштів місцевого бюджету, що забезпечує стабільність фінансування та покриття непередбачених витрат.

Проект бюджету повинен бути обов'язково оприлюднений шляхом публікації на офіційному сайті міської ради не пізніше, ніж за 20 днів до його розгляду на засіданні міської ради. Він виноситься на обговорення громади на бюджетних слуханнях, які відбуваються перед розглядом його на засіданні виконавчого комітету, обговорюється в постійних депутатських комісіях і тоді затверджується рішенням сесії міської ради.

«Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями. Місцеві фінансові органи забезпечують складання та виконання місцевих бюджетів, здійснення контролю за цільовим, ефективним та економним використанням бюджетних коштів, створенням належних фінансових умов для виконання функцій органами місцевого самоврядування. Натомість загальну організацію й управління виконанням місцевих бюджетів та координацію діяльності учасників бюджетного процесу здійснюють місцеві фінансові органи» [3].

Виконання бюджету полягає в забезпеченні повного та своєчасного надходження коштів до бюджету, а також у забезпеченні своєчасного, повного та цільового фінансування запланованих програм і заходів. Діяльність, спрямована на ефективне виконання бюджету, охоплює всі етапи бюджетного процесу.

Процес виконання бюджету є однією з найважливіших і тривалих стадій бюджетного процесу, від якої залежить фінансування ключових галузей економіки, соціальної сфери та реалізація програм соціально-економічного розвитку. Однак, на ефективність виконання бюджету можуть впливати негативні фактори, зокрема відсутність чіткого розмежування повноважень в частині контролю за виконанням бюджету, незрозуміла відповідальність між розпорядниками коштів та місцевими органами влади, а також випадки нецільового використання бюджетних коштів.

Бюджетний процес на місцевому рівні безпосередньо залежить від законодавчих норм, що встановлюються на рівні держави. Тому місцеві органи влади повинні мати доступ до актуальної інформації та чітко дотримуватись визначених процедур для забезпечення ефективного управління фінансами.

В результаті дослідження організації бюджетного процесу встановлено, що місцеві бюджети є основним знаряддям економічного регулювання, стимулювання і зростання регіонів. Місцеві бюджети відіграють важливу роль у перерозподілі валового національного продукту та фінансуванні державних програм. Як основна ланка бюджетної системи, місцеві бюджети акумулюють значну частину державних фінансових ресурсів, забезпечуючи фінансування необхідних соціально-економічних ініціатив на місцевому рівні.

Модернізація місцевого бюджетного процесу в умовах розвитку демократичних та ринкових засад економіки потребує ефективного правового регулювання. Одним із ключових завдань держави має стати вдосконалення законодавчої бази, спрямоване на підвищення відповідальності за порушення нормативних актів. Це дозволить забезпечити стабільність і збалансованість місцевих бюджетів, що є необхідною умовою для сталого розвитку регіонів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

2.1. Сучасні тенденції бюджетного планування на місцевому рівні

Бюджетне планування є важливим елементом фінансового управління, яке забезпечує належний фінансовий ресурс для споживачів бюджетних коштів у необхідному обсязі та з економічною доцільністю. Це дозволяє стимулювати соціально-економічний розвиток як на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і країни в цілому, при збереженні фінансової стійкості та збалансованості бюджетів усіх рівнів. Важливими умовами є також раціональне та ефективне використання бюджетних коштів.

Бюджетне планування доходів є важливим компонентом бюджетного процесу, який фокусується на фінансових ресурсах у вигляді потенційних податкових та неподаткових надходжень, акумульованих у бюджетній системі. Основною метою цього процесу є досягнення максимальної автономії бюджету через оптимізацію власних податкових надходжень. У той же час бюджетне планування видатків включає в себе набір методів, які спрямовані на визначення необхідних обсягів коштів, що повинні відповідати видатковим зобов'язанням, з урахуванням соціально-економічних умов та пріоритетів бюджетної політики. «До основних завдань бюджетного планування видатків належить: визначення напрямів використання бюджетних коштів; виявлення резервів зростання бюджетних ресурсів; фінансове забезпечення виконання зобов'язань органів державної влади та місцевого самоврядування» [5, с. 67].

Якісно організовані процедури бюджетного планування повинні здійснюватись на основі наступних принципів:

- «прозорість і передбачуваність бюджетної політики: забезпечення максимального рівня формалізації дій органів місцевого самоврядування;

- публічність: забезпечення доступу громадськості до відповідної інформації, що дозволяє підвищити рівень участі громадян у процесі;
- реалістичність: бюджет формується на основі реалістичних економічних показників, що враховують соціально-економічні умови;
- наукова обґрунтованість: бюджетний процес базується на детальному аналізі причин недовиконання попередніх планів і прогнозах, оцінці соціально-економічних факторів;
- обов'язкове резервування коштів: передбачення коштів для покриття непередбачених, разових витрат» [5, с. 67].

Основні тенденції бюджетного планування на місцевому рівні в контексті реформування суспільно-бюджетних відносин подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Основні тенденції бюджетного планування на місцевому рівні

Тенденція	Ключові характеристики	Очікуваний ефект
Децентралізація ресурсів	Зростання частки власних доходів у місцевих бюджетах	Зміцнення фінансової незалежності регіонів
Залучення громади	Бюджет участі, консультації з громадськістю	Підвищення довіри до влади
Диджиталізація	Автоматизація, онлайн-платформи	Прозорість і контроль на всіх етапах
Екологізація	Інтеграція екологічних пріоритетів у бюджет	Сталий розвиток регіонів

Примітка. Складено автором на основі [14]

Об'єктом бюджетного планування є фінансові ресурси, які акумулюються в межах бюджетної системи, тоді як суб'єктами цього процесу виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, наділені відповідними повноваженнями для управління бюджетними процесами. Метою бюджетного планування є створення умов для підтримання стабільності та збалансованості бюджету, що забезпечить ефективне функціонування фінансової системи на всіх рівнях.

Основними функціями бюджетного планування є: визначення факторів, що впливають на розвиток бюджетної системи та її складових; формулювання цілей, завдань і шляхів реалізації бюджетної політики; обґрунтування

комплексу заходів, спрямованих на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і країни в цілому.

Завдання бюджетного планування включають: забезпечення збалансованості бюджетних показників та макроекономічних пропорцій розвитку країни; відображення пріоритетів бюджетної політики щодо розвитку адміністративно-територіальних одиниць і країни в цілому; формування реалістичних та обґрунтованих програм; підвищення обґрунтованості рішень у бюджетній сфері; ефективне формування, використання та перерозподіл бюджетних ресурсів; оптимальний розподіл видатків з метою забезпечення максимально наближеного надання гарантованих послуг споживачам; задоволення мінімальних соціальних потреб; забезпечення оптимального співвідношення між обсягами ресурсів, що залишаються у розпорядженні суб'єктів господарювання та домогосподарств, і тими, що централізує держава.

Проаналізуємо динаміку планових та фактичних надходжень до місцевих бюджетів України за 2021-2023 роки на основі даних рис. 2.1.

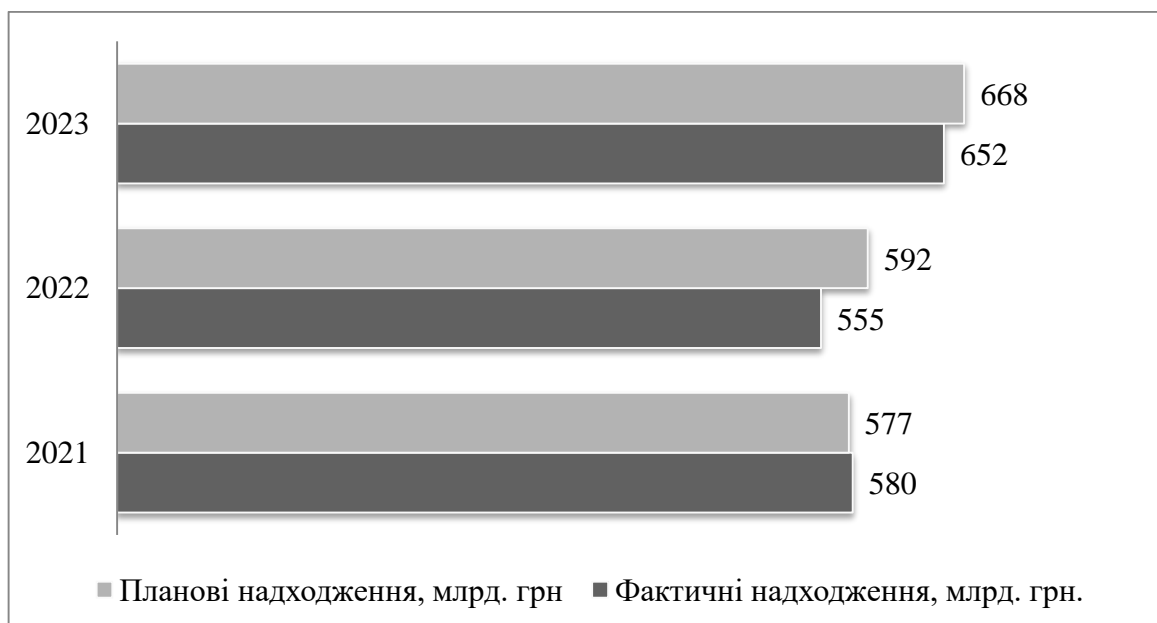


Рис. 2.1. Динаміка планових та фактичних надходжень до місцевих бюджетів України за 2021-2023 рр.

Примітка. Складено автором на основі [4]

Ці дані свідчать що в 2021 р. фактичні надходження перевищили планові на 0,5%. У 2022 р. виконання плану склало близько 93,8%, тобто спостерігався дефіцит у надходженнях порівняно з плановими показниками. Це пояснюється значним впливом воєнних дій у державі на економічну активність, зокрема на розвиток промисловості та бізнесу, що зумовило зниження обсягів доходів місцевих бюджетів, проте вже в 2023 р. виконання плану становить 97,6%. Незважаючи на воєнні дії, фактичні надходження майже досягли запланованих показників. Це може свідчити про адаптацію економіки до нових умов і посилення податкового адміністрування.

Вважаємо за доцільне зазначити, що, як свідчать дані рис. 2.2 динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2019-2023 рр. демонструє стійке зростання їх власних надходжень без урахування міжбюджетних трансфертів (рис. 2.2.).

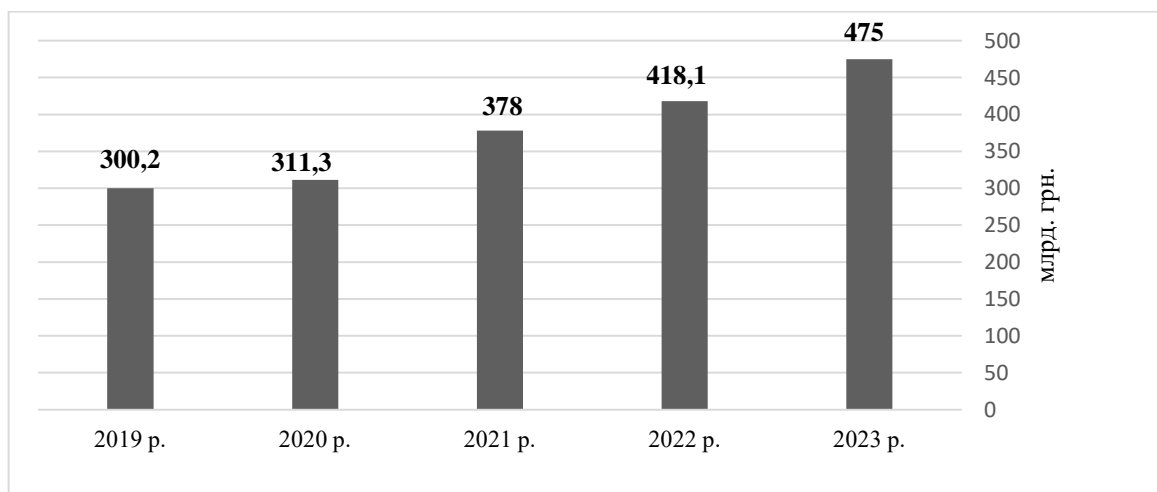


Рис. 2.2. Динаміка обсягів дохідної частини місцевих бюджетів України за 2019-2023 рр. (без урахування трансфертів)

Примітка. Складено автором на основі даних [4].

Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів України без урахування міжбюджетних трансфертів за період з 2019 по 2023 роки свідчить про значне збільшення запланованих власних надходжень. Зокрема, якщо у 2019 р. доходи становили 300,2 млрд. грн., то у 2023 році вони зросли до 475 млрд. грн. Таке стійке зростання, незважаючи на воєнний стан, є свідченням ефективної роботи органів місцевого самоврядування стосовно процедури планування бюджетних

показників на місцевому рівні, що дало змогу мобілізувати фінансові ресурси та відповідно забезпечити їх надходження до бюджетів.

Основне завдання бюджетного прогнозування полягає в розробці науково обґрунтованих передумов, що включають визначення джерел формування та напрямів використання бюджетних коштів, аналіз економічно обґрунтованого розміру надходжень до бюджету, прогнозування майбутнього рівня доходів та витрат, а також оцінку потенційних наслідків прийнятих рішень у бюджетній сфері.

Динаміка планових та фактичних надходжень до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2021-2023 роках. (рис. 2.3).



Рис. 2.3. Динаміка планових та фактичних надходжень до бюджету Тернопільської територіальної громади у 2021-2023 рр.

Примітка. Складено автором на основі [4]

У період 2021–2023 років бюджет Тернопільської територіальної громади демонструє стабільну позитивну динаміку виконання. У 2021 р. фактичні надходження (3670,5 млн. грн.) перевищили планові (3581,1 млн. грн.), що свідчить про ефективне адміністрування доходів. У 2022 р., попри виклики, спричинені війною, громада зберегла позитивну динаміку, коли фактичні надходження (3141,8 млн. грн.) перевищили планові (3049,3 млн. грн.). У 2023 р. фактичні надходження також перевищили планові (3676,7 млн. грн. проти

3449,4 млн. грн.), демонструючи адаптацію до нових умов та стабілізацію доходів громади.

Ключовими завданнями є забезпечення узгодження цілей і завдань різних складових бюджетної політики, а також пріоритетів бюджетної політики з програмами соціально-економічного розвитку на майбутнє. Для забезпечення сталого розвитку суспільства та реалізації довгострокових стратегій необхідна новітня система бюджетного прогнозування, яка ґрунтується на глибокому розумінні і передбаченні факторів, що впливають на бюджетні показники.

«Сучасний механізм бюджетного прогнозування в Україні потребує вдосконалення, зокрема через застосування економічного та статистичного аналізу наявних тенденцій соціально-економічного розвитку на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Це дозволить з певною точністю оцінювати вплив різних факторів і умов на стабільність та збалансованість бюджетної системи, що, в свою чергу, сприятиме більш ефективному плануванню та розподілу фінансових ресурсів» [14].

2.2. Аналіз виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками в Україні

В частині ефективної організації бюджетного процесу на місцевому рівні необхідним постає не лише здійснення якісного бюджетного планування, але й раціонального виконання відповідних бюджетів, що дає змогу забезпечити надходження у достатніх обсягах власних та закріплених законодавством доходів до місцевих бюджетів, а також здійснення виконання бюджетних показників.

Так, відповідно до Бюджетного кодексу України доходи бюджету – «це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України» [3]. Однак таке визначення не відображає сутність доходів як об'єктивної економічної категорії в контексті розподільчих відносин, а лише вказує на їх джерела формування як механічний процес.

Доходи місцевих бюджетів поділяються на два основні фонди: загальний та спеціальний. Кошти загального фонду не мають конкретної цільової спрямованості та використовуються для фінансування поточних видатків. Натомість доходи спеціального фонду мають визначене призначення, пов'язане із забезпеченням бюджету розвитку. За джерелами надходжень доходи місцевих бюджетів поділяються на податкові надходження, неподаткові надходження, трансферти та доходи від операцій з капіталом [3].

Податкові надходження включають загальнодержавні та місцеві податки й збори, що визначені відповідними податковими законами України.

Трансферти — це фінансові ресурси, отримані від інших органів державної влади, місцевого самоврядування або міжнародних організацій безоплатно та безповоротно, такі як дотації та субвенції. Операції з капіталом включають надходження коштів від продажу земельних ділянок та відчуження майна, яке знаходиться у комунальній власності.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що «доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів» [15].

Власні доходи місцевих бюджетів виникають внаслідок діяльності та рішень, прийнятих органами місцевого самоврядування. Однак, часто ці доходи є недостатніми для покриття всіх витрат, що виникають у процесі їх функціонування. У зв'язку з цим для забезпечення збалансованості місцевих бюджетів використовуються міжбюджетні трансферти, зокрема дотації та субвенції. За чинним законодавством, міжбюджетні трансферти поділяються на базову дотацію, субвенції, реверсну дотацію та додаткові дотації.

Реверсна дотація — це кошти, які місцеві бюджети передають до державного бюджету з метою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. Базова дотація, навпаки, є трансфертом, що надходить з державного бюджету до місцевих бюджетів, також з метою вирівнювання податкоспроможності між територіями.

Основними видами субвенцій є: субвенція на реалізацію державних програм соціального захисту, яка включає освітню та медичну субвенції; субвенція на підготовку робітничих кадрів; а також субвенція на виконання інвестиційних проектів.

Планування доходів місцевих бюджетів є важливою складовою процесу формування фінансових рішень на всіх етапах бюджетного процесу. Метою цього процесу є забезпечення фінансовими ресурсами економічно обґрунтованих показників бюджетних завдань як за кількісними, так і за якісними параметрами.

«Для бюджетів міст обласного значення вирівнювання здійснюється за податком з доходів фізичних осіб. За іншими платежами вирівнювання не проводиться, їх надходження в повному обсязі залишаються в розпорядженні місцевих органів влади» [33].

Питання точності бюджетного планування стосовно місцевих бюджетів є актуальним в умовах постійних змін законодавства. Аналіз даних за 2019-2023 рр. свідчить про те, що, незважаючи на певні складнощі, органам місцевого самоврядування вдається досить точно прогнозувати свої доходи і навіть перевищувати планові показники, як це було у 2021 році (рис. 2.4).

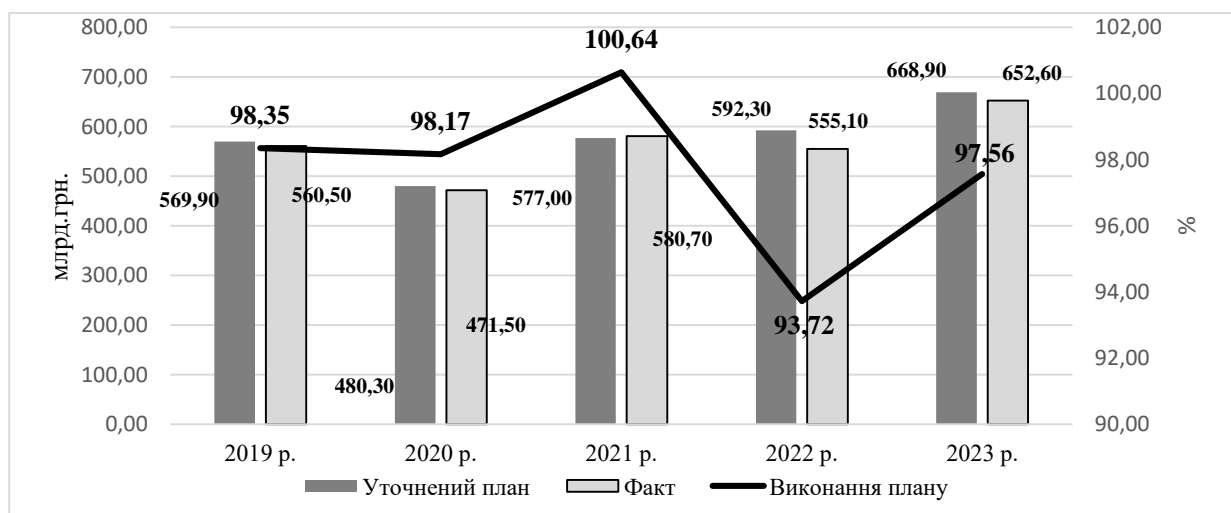


Рис. 2.4. Виконання дохідної частини місцевих бюджетів України за 2019-2023 рр.

Примітка. Складено автором на основі [4]

У 2022 році було виконано лише 93,71% планових доходів місцевих бюджетів, що є найнижчим показником за аналізований період.

Структура доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади відповідно до джерел надходжень наступна (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Склад і структура доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021-2023 рр.

Вид доходів	2021		2022		2023	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Податкові надходження	1993,5	54,3	2435,3	77,5	2845,8	77,4
Неподаткові надходження	155,8	4,2	147,6	4,7	238,4	6,5
Доходи від операцій з капіталом та цільові фонди	32,5	0,9	12,8	0,4	15,3	0,4
Офіційні трансферти	1488,6	40,6	546,1	17,4	577,2	15,7
Всього	3670,5	100	3141,8	100	3676,7	100

Примітка. Складено автором на основі даних Тернопільської міської ради [16]

Згідно з представленими даними щодо структури доходів міської територіальної громади, основним джерелом фінансування є податкові надходження, які в 2021 р. становили 1993,5 млн. грн. - 54,3%, від усіх доходів, в 2022 р. – 2435,3 млн. грн. або 77,5%, а в 2023 р. – 2845,8 млн. грн. або 77,4%, тобто питома вага податкових надходжень зросла з 54,3% в 2021 р. до 77,4 %.

Питома вага офіційних трансфертів у структурі доходів міської територіальної громади за останні роки зазнала значного зменшення. У 2021 р. вона становила 40,6%, у 2022 р. зменшилась до 17,4%, а у 2023 р. склала 15,7%. Це зниження в порівнянні з 2021 р. на 24,9%, а з 2022 р. — на 1,7%. Однак питома вага неподаткових надходжень демонструє позитивну динаміку: з 4,2% у 2021 р. до 4,7% у 2022 р. та до 6,5% у 2023 р.

Обсяги доходів від операцій з капіталом та цільових фондів зменшились від 32,6 млн. грн. в 2021р. до 12,8 млн. в 2022р. та склали 15,3 млн. грн. в 2023 р. Питома вага їх в загальних доходах зменшилась з 0,9% в 2021 р. до 0,4% в 2022-2023 рр.

Склад і структура податкових надходжень бюджету Тернопільської міської територіальної громади характеризується даними табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Склад і структура податкових надходжень бюджету
Тернопільської міської територіальної громади за 2021-2023 рр.**

Вид податку	2021		2022		2023	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Податок на доходи фізичних осіб	1308,8	65,7	1730,2	71,0	1953,9	68,7
Податок на прибуток підприємств	14,6	0,7	1,1	0,05	-3,5	-0,1
Акцизний податок	159,5	8,0	163,2	6,7	258,8	9,1
Місцеві податки і збори	509,5	25,6	540,0	22,2	635,8	22,3
Екологічний податок	0,8	0,04	0,8	0,03	0,8	0,02
Всього	1993,5	100	2435,3	100	2845,8	100

Примітка. Складено автором на основі даних Тернопільської міської ради [16]

Наведені дані свідчать, що основним джерелом доходів місцевого бюджету міської територіальної громади є податок на доходи фізичних осіб, обсяг якого в 2023 р. склав 1953,9 млн. грн., що становить 68,7% від загальної суми доходів. Це свідчить про значне зростання цього податку порівняно з попередніми роками: на 223,7 млн. грн у порівнянні з 2022 р. та на 645,1 млн. грн. порівняно з 2021 р. Проте, попри зростання надходжень, на їх рівень негативно впливають такі фактори, як тінізація економіки, мінімізація заробітної плати, заборгованість із її виплати, а також використання «конвертів» для виплати заробітної плати.

Частка надходжень місцевих податків і зборів у 2023 р. склала 22,3% від загальної суми податкових надходжень, що дорівнює 635,8 млн. грн. Це на 0,1% більше, ніж у попередньому році, зростання становило 95,8 млн. грн. Поступлення акцизного податку демонструють позитивну тенденцію, збільшившись з 6,7% у 2022 р. до 9,1% у 2023 р. Натомість, питома вага

податку на прибуток підприємств зменшилась: з 0,7% у 2021 р. до 0,05% у 2022 р., а в 2023 р. вона зростає до 1%.

Аналіз сучасних проблем формування доходів місцевих бюджетів показав, що, незважаючи на запровадження фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та розширення їх повноважень у сфері бюджетного процесу, ці положення не реалізуються повною мірою. Встановлено, що для оптимізації процесу формування місцевих доходів та підвищення ефективності управління місцевими фінансами необхідно вирішити кілька ключових проблем: недосконале і неузгоджене законодавче регулювання дохідної частини місцевих бюджетів, значна концентрація фінансових ресурсів у державному бюджеті, а також нечіткий механізм міжтериторіального фінансового вирівнювання і розподілу повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування.

Динаміка та структура неподаткових надходжень характеризується наступними даними (табл. 2.4).

Аналіз динаміки неподаткових надходжень свідчить, що їх обсяги змінилися з 155,8 млн. грн. у 2021 р. до 147,6 млн. грн. у 2022 р., після чого вони зросли до 238,4 млн. грн. у 2023 р. У порівнянні з 2022 р., в 2023 р. ці надходження збільшилися на 90,8 млн. грн. (61,5%), а порівняно з 2021 р. – на 82,6 млн. грн. (53%). Виконання плану неподаткових надходжень у 2021 р. становило 116,3%, у 2022 р. – 127,5%, а в 2023 р. – 171,0%, що свідчить про перевиконання планових показників протягом всього періоду.

Обсяги власних надходжень в бюджеті міста склали за 2021 р. 65,1 млн. грн. при плані 54 млн. грн., а рівень їх виконання – 120,6%. У 2022 р. фактичні надходження склали 77,3 млн. грн. при плані 61,6 млн. грн., що становить 125,5% до плану, а в 2023 р. – 177,7 млн. грн. при плані 66,8 млн. грн. або 266%, тобто обсяги надходжень бюджетних установ мають тенденцію до зростання.

Високим залишається обсяг надходжень адміністративного збору та доходів від некомерційної діяльності, який зріс з 22,7 млн. грн. в 2021 р. до 30,2 млн. грн. в 2023 р.

Таблиця 2.4

Динаміка планових та фактичних показників неподаткових надходжень бюджету Тернопільської міської ТГ у 2021-2023 рр.

Показники	2021			2022			2023			Приріст / зменшення	
	план млн. грн.	факт млн. грн.	% вик- я	план, млн. грн.	факт, млн. грн.	% вик- ня	план, млн. грн.	факт, млн. грн.	% вик- ня	абсолю- тний млн. грн.	віднос- ний %
Неподаткові надход., всього, в тому числі:	134,0	155,8	116,3	115,8	147,6	127,5	139,4	238,4	171	82,6	53,0
Доходи від власності та підпр. д-сті	11,5	16,4	142,6	18,7	27,3	145,9	27,1	14,5	53,5	-1,9	-11,6
Адмінзбори, доходи від некомерц. д-сті	24,2	22,7	93,8	23,9	30,8	128,9	35,6	30,2	84,8	7,5	33,0
Інші неподаткові надход.	0,7	0,6	85,7	1,3	1,6	123,1	1,9	1,6	84,2	1,0	166,7
Власні надход. бюджетних установ	54	65,1	120,6	61,6	77,3	125,5	66,8	177,7	266	112,6	173,3
Надход. до фондів охорони навкол. середовища	2,0	0,4	0,2	0,2	0,1	0,5	0,2	0,2	100	-0,2	-50,0
Кошти пайової участі	41,6	50,6	121,6	10,1	10,4	103	7,8	14,2	182,1	-36,4	-28,1

Примітка. Складено автором на основі даних Тернопільської міської ради [16]

Рівень виконання плану вказаних надходжень склав в 2021 р. – 93,8%, в 2022 р. – 128,9%, а в 2023 р. – 84,8 %. Кошти від пайової участі в розвитку інфраструктури фактично надійшли в 2021 р. в сумі 50,6 млн. грн. при плані 41,6 млн. грн., або на 121,6%. В 2022 р. вказані надходження склали 10,4 млн. грн. при плані 10,1 млн. грн. або 103%. Рівень виконання плану в 2023 р. склав 182,1% або 14,2 млн. грн. при плані 7,8 млн. грн. Тобто, обсяги поступлень

коштів пайової участі зменшились в 2023 р. на 36,4 млн. грн. або 28,1% проти 2021 р. та зросли на 3,8 млн. грн. або 36,5% проти 2022 р.

Структура неподаткових надходжень до бюджету м. Тернопіль за 2022-2023 роки відображена на (рис. 2.5. та 2.6.).

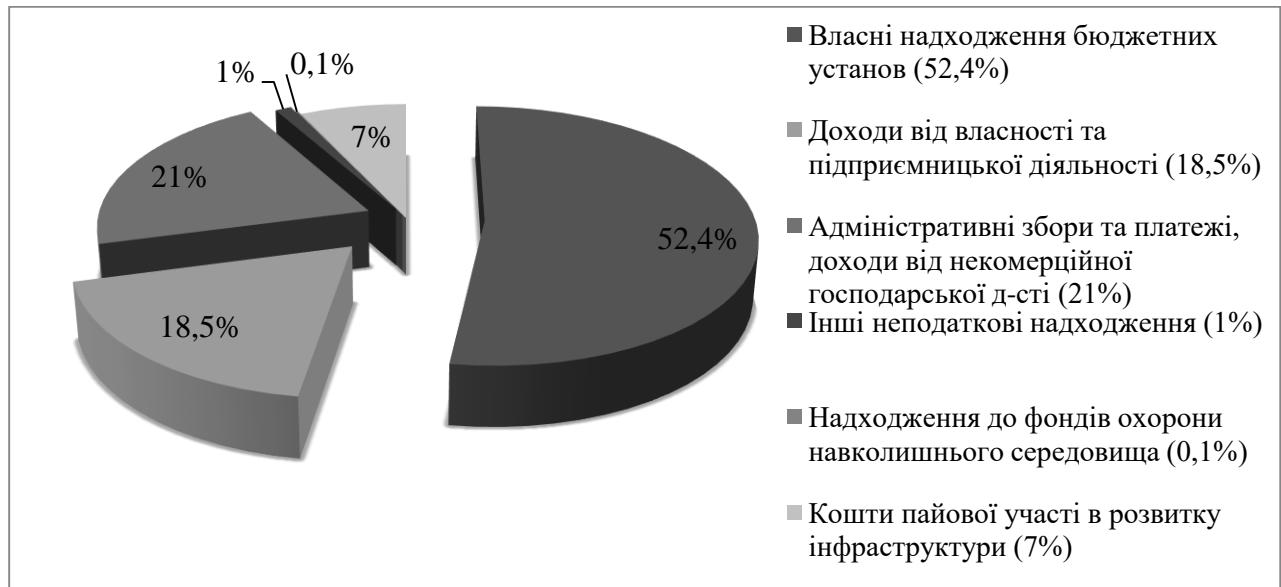


Рис. 2.5. Структура фактичних показників неподаткових надходжень бюджету міста Тернопіль за 2022 р., %

Примітка. Складено автором на основі [16]



Рис. 2.6. Структура фактичних показників неподаткових надходжень бюджету міста Тернопіль за 2023 р., %

Примітка. Складено автором на основі [16]

У структурі неподаткових надходжень місцевого бюджету найбільшу частку складають власні надходження бюджетних установ. Їх питома вага склала в 2022 р. 52,4%, а в 2023 р. – 74,5% та збільшилась проти минулого року на 22,1%. Отже, динаміка надходжень місцевого бюджету демонструє зростання в частці власних надходжень, що свідчить про збільшення фінансової незалежності громади.

Місцеві податки та збори — це обов'язкові платежі, які встановлюються місцевими радами відповідно до законодавства, стягуються на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць та надходять до місцевих бюджетів. Місцеві органи влади мають право приймати рішення про введення місцевих податків та зборів у межах своїх повноважень. Під час встановлення податків і зборів обов'язково визначаються такі ключові елементи: платники податку, ставка податку, об'єкт і база оподаткування, порядок обчислення податку, податковий період, строки та порядок сплати податку, а також вимоги до подання звітності.

Динаміка надходжень місцевих податків і зборів до бюджету Тернопільської міської ТГ відображено на рис. 2.7.

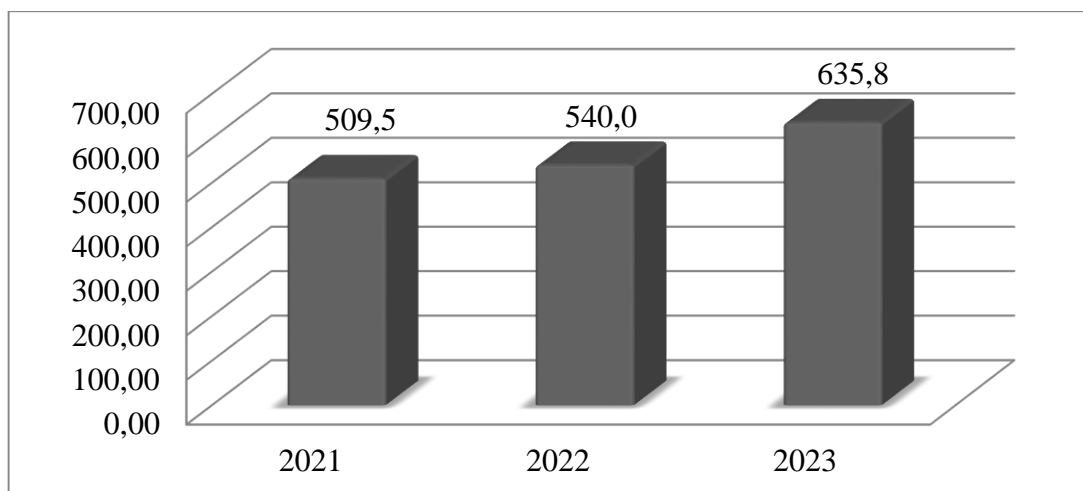


Рис. 2.7. Динаміка фактичних надходжень місцевих податків і зборів до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021-2023 рр. млн. грн.

Примітка. Складено автором на основі даних Тернопільської міської ради [16]

Аналіз динаміки надходжень місцевих податків і зборів відображає значне збільшення їх обсягів у 2023 р. порівняно з 2021 р. У 2022 р. надходження становили 540,0 млн. грн., що на 30,5 млн. грн. (або 6%) більше порівняно з 2021 р. У 2023 р. сума надходжень склала 635,8 млн. грн., що на 95,8 млн. грн. (або 17,7%) більше порівняно з 2022 р. Водночас у порівнянні з 2021 р. надходження зросли на 126,3 млн. грн., що становить 24,8% зростання.

Видатки місцевих бюджетів визначаються як економічні відносини, що виникають у процесі фінансування повноважень місцевих органів влади. Вони безпосередньо відображають функції та завдання, покладені на місцеву адміністрацію, і включають бюджетні призначення, затверджені рішенням про місцевий бюджет, для досягнення конкретних цілей. Видатки здійснюються через бюджетне фінансування та кредитування, при цьому організація цього процесу ґрунтується на принципах цільового, раціонального і економного використання бюджетних коштів.

У складі видатків місцевих бюджетів передбачаються захищені статті, які повинні фінансуватися першочергово і в повному обсязі. Перелік захищених статей є постійним і його визначають закон України «Про Державний бюджет України» та рішення відповідних рад про місцеві бюджети [15].

У складі витрат спеціального фонду особливу роль відіграють витрати бюджету розвитку. Ці кошти спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідних територій, зокрема через інвестиційну діяльність та інші заходи, що пов'язані з розширеним відтворенням. Крім того, частина коштів використовується на погашення місцевого боргу.

При плануванні видатків місцеві ради повинні першочергово враховувати потребу в коштах для оплати праці працівників бюджетних установ відповідно до законодавчо встановлених умов оплати праці та мінімального рівня заробітної плати. Також необхідно передбачити фінансування для покриття витрат на оплату електричної та теплової енергії, водопостачання та водовідведення, природного газу, а також послуг зв'язку, що надаються бюджетним установам.

Повномасштабне вторгнення в 2022 р. суттєво вплинуло на виконання місцевих бюджетів, призвівши до значного скорочення видатків.

Протягом 2021-2023 рр. спостерігалась тенденція до збільшення видатків місцевих бюджетів, хоча рівень їх виконання коливався і досяг найнижчого значення у 2022 році (77,67%) (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Виконання місцевих бюджетів України за видатками у 2021 – 2023 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	План. обсяг, млрд. грн.	Рівень виконання, %	План. обсяг, млрд. грн.	Рівень виконання, %	План. обсяг, млрд. грн.	Рівень виконання, %
Загальнодержавні функції	48,8	91,85	59,9	77,53	63,0	84,06
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,8	93,26	14,4	79,90	20,8	80,86
Економічна діяльність	136,4	82,38	105,6	57,81	165,0	68,46
Охорона навколишнього природного середовища	3,4	70,54	2,1	24,1	1,8	64,86
Житлово-комунальне господарство	62,9	90,06	61,3	66,26	62,0	89,07
Охорона здоров'я	34,9	94,75	39,9	84,01	42,3	90,23
Духовний та фізичний розвиток	28,9	94,58	27,1	83,13	29,1	91,6
Освіта	260,9	95,46	261,5	88,8	267,2	92,86
Соціальний захист та соціальне забезпечення	29,2	96,02	35,1	83,17	49,3	90,97
Міжбюджетні трансферти	12,6	99,1	19,3	48,97	47,5	90,32
Разом видатків	619,8	91,85	626,2	77,67	748,0	85,57

Примітка. Складено на основі даних [4]

Склад, структура і динаміка видатків місцевого бюджету Тернопільської міської ТГ відповідно до функціональної класифікації за досліджуваний період характеризується даними табл. 2.6.

Структура видатків бюджету Тернопільської міської ТГ підтверджує його соціальне спрямування. Основна частина витрат забезпечує фінансування освіти, житлово-комунального господарства та економічну діяльність. У 2023 р. на освіту було витрачено 43,5% від загальної суми видатків, що є суттєвим показником. Цей показник зріс на 3,5% порівняно з 2021 р., що вказує на

підвищену увагу до фінансування освітніх програм і потреб місцевих навчальних закладів.

Таблиця 2.6

Динаміка складу та структури видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021-2023 рр.

Показники	2021		2022		2023	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Державне управління	188,5	5,4	212,4	6,9	288,7	7,6
Освіта	1395, 2	40,0	1481,8	48,3	1648,1	43,5
Охорона здоров'я	98,9	2,8	124,8	4,1	160,7	4,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	119,0	3,4	177,0	5,8	241,5	6,4
Житлово-комунальне господарство	346, 2	9,9	467,3	15,3	551,7	14,6
Культура і мистецтво	35,1	1,0	38,4	1,2	42,3	1,1
Фізична культура і спорт	97,2	2,8	72,6	2,4	90,8	2,4
Економічна діяльність	1120,5	32,1	350,1	11,4	427,8	11,3
Інша д-сть	1,8	0,01	114,8	3,7	71	1,9
Міжбюджетні трансферти	88,0	2,5	28,2	0,9	264,4	7,0
Всього	3490,4	100	3067,4	100	3787,0	100

Примітка. Складено автором на основі даних Тернопільської міської ради [16]

У 2023 р. обсяг видатків на утримання освітніх установ склав 1648,1 млн. грн., що на 166,3 млн. грн. (або 11,2%) більше, ніж у 2022 р. (1481,8 млн. грн.), та на 252,9 млн. грн. (або 18%) більше, ніж у 2021 р.

Це свідчить про постійну тенденцію до збільшення фінансування освіти упродовж досліджуваного періоду. Окрім того, значно зросли видатки на

економічну діяльність, які у 2021 р. становили 1120,5 млн. грн. В порівнянні з 2022 р., цей показник збільшився на 770,4 млн. грн., а в 2023 р. – на 692,7 млн. грн., що відображає акцент на підтримку економічного розвитку та інвестиційних проектів у місцевій економіці.

Питома вага видатків місцевого бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення збільшилась з 3,4% у 2021 р. до 5,8% у 2022 р., а в 2023 р. досягла 6,4%. Фактичний обсяг цих видатків також зріс з 119 млн. грн. у 2021 р. до 241,5 млн. грн. у 2023 р., що становить збільшення на 122,5 млн. грн. або 102,9%. Це пов'язано із збільшенням кількості одержувачів допомог у зв'язку із військовим станом в країні (внутрішньо переміщеним особам, ветеранам, учасникам війни).

Видатки на утримання закладів охорони здоров'я показали значне зростання. У 2021 р. було спрямовано 98,9 млн. грн., у 2022 р. ця сума зросла до 124,8 млн. грн., а в 2023 р. склала 160,7 млн. грн. Це на 35,9 млн. грн. або 28,8% більше порівняно з 2022 р., а в порівнянні з 2021 р. на 61,8 млн. грн. або 62,4%. Таке зростання обумовлено медичною реформою, децентралізацією та передачею відповідних функцій на місцевий рівень.

Обсяг видатків на утримання житлово-комунального господарства також зріс: з 346,2 млн. грн. у 2021 р. до 467,2 млн. грн. у 2022 р., а в 2023 р. цей показник досяг 551,7 млн. грн. Це на 84,4 млн. грн. або 18% більше порівняно з 2022 р. Частка видатків на житлово-комунальне господарство в загальних витратах бюджету у 2023 р. склала 14,6%, що на 4,7% більше за 2021 р.

Розвиток системи бюджетного планування вимагає вдосконалення інституційних засад бюджетного процесу. Одним із важливих напрямів є розширення інформації у бюджетних програмах щодо стратегічних цілей, які повинні бути досягнуті головними розпорядниками бюджетних коштів. Це дозволить забезпечити більшу прозорість та підзвітність у використанні державних коштів. Крім того, актуальним є впровадження механізму підготовки щорічних доповідей головних розпорядників про виконання програм, що сприятиме більш детальному аналізу результатів використання

бюджетних ресурсів. Особливо важливим є планування видаткової частини бюджету, оскільки воно безпосередньо впливає на стійкість фінансової системи.

Впровадження перспективного бюджетного планування допоможе організувати видатки згідно з довгостроковими стратегічними програмами розвитку країни, орієнтуючись на досягнення визначених цілей державної політики. Це сприятиме кращій інтеграції державних рішень у бюджетний процес.

Основу дохідної частини місцевих бюджетів становлять податкові надходження, частка яких у бюджеті Тернопільської міської територіальної громади має тенденцію до збільшення – з 54,3,% в 2021 р. до 77,4% в 2023 р. або на 23,1%. Податок на доходи фізичних осіб є ключовим показником у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів. Частка податку на доходи фізичних осіб у доходах бюджету Тернопільської міської ТГ збільшилась з 65,7% в 2021 р. до 68,7% в 2023 р.

Місцеві податки та збори відіграють важливу роль у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів, питома вага яких складає 22,3% в 2023 р. Головна мета полягає у забезпеченні фінансової основи для ефективного функціонування місцевого самоврядування, а у їх структурі найсуттєвіше місце займає єдиний податок. Його частка в доходах бюджету громади коливається від 66,3% в 2021 р. до 68,3,% в 2022 р. і до 63,3% в 2023 р.

Органи місцевого самоврядування самостійно здійснюють планування видатків місцевих бюджетів, враховуючи закріплені видаткові повноваження, прогнозні показники доходів, а також обсяги міжбюджетних трансфертів, передбачені проектом державного бюджету.

Таким чином, на нашу думку, для забезпечення ефективного використання бюджетних коштів на місцевому рівні необхідним є проведення ґрунтового аналізу показників місцевих бюджетів та виявлення резервів для оптимізації, зокрема за рахунок скорочення неефективних програм та підвищення прозорості бюджетного процесу.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Бюджетний процес на місцевому рівні відіграє ключову роль, оскільки визначає фінансову спроможність громади. Місцевий бюджет, як результат цього процесу, є головним фінансовим планом регіону, що робить питання його формування та функціонування надзвичайно актуальними.

Регулювання місцевих бюджетів є ключовою складовою бюджетної політики, що суттєво впливає на соціально-економічний розвиток як адміністративно-територіальних одиниць, так і держави загалом. Ефективність формування доходів місцевих бюджетів визначає спроможність органів місцевого самоврядування виконувати свої функції, зокрема в сферах соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та розвитку житлово-комунального господарства.

Однак сьогодні залишається актуальною проблема недостатності доходів місцевих бюджетів і їхньої значної залежності від міжбюджетних трансфертів. Це підкреслює важливість пошуку шляхів збільшення доходів, орієнтованих на зміцнення фінансової незалежності місцевої влади, що сприятиме подальшій децентралізації та сталому розвитку громад.

Однією з основних проблем організації бюджетного процесу на місцевому рівні є дисбаланс між доходами та видатками. Збільшення надходжень до місцевих бюджетів є вирішальним фактором для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Обсяги міжбюджетних трансфертів для місцевих бюджетів часто не покривають річної потреби в коштах на виплату заробітної плати працівникам закладів освіти та охорони здоров'я. Як наслідок, місцеві органи влади змушені використовувати власні доходи для цих цілей, що призводить до недофінансування інших пріоритетних потреб громади.

«В умовах забезпечення фінансової децентралізації місцевих органів влади виникає потреба в оптимізації видатків місцевих бюджетів. Стратегічними в даному напрямі є державні заходи щодо зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, зокрема шляхом підвищення ефективності процесу формування видаткової частини місцевих бюджетів та децентралізації управління бюджетними коштами» [1, с. 309].

Для покращення системи місцевого оподаткування необхідно забезпечити максимально можливі надходження від місцевих податків і зборів, а також доповнити їх податками, які, хоча й належать до загальнодержавних, але фактично повністю спрямовуються до місцевих бюджетів.

«Удосконалення системи бюджетних видатків повинно здійснюватись у сфері управління, економічної діяльності, а також у соціальній сфері. Одними із пріоритетних її напрямків є вдосконалення державного контролю, бюджетного та податкового законодавства, мережі виконавців, перехід від бюджетного планування до бюджетного прогнозування та інші» [1, с. 311]. Для збільшення ролі місцевих податків і зборів необхідно звернути увагу на проблеми, що існують у системі місцевого бюджетування. До таких проблем відносяться перевищення адміністративних витрат порівняно з надходженнями в місцевих бюджетах, обмеження можливостей місцевої влади щодо встановлення та сплати місцевих податків і зборів, а також складність процесу оподаткування.

Процеси бюджетної децентралізації є необхідністю, зумовленою такими ключовими чинниками:

1. Соціально-економічні відмінності регіонів. Різниця в рівнях економічного розвитку регіонів вимагає автономізації фінансових ресурсів, що дозволить краще враховувати місцеві особливості та потреби.

2. Дисбаланс дохідної та видаткової частин. Невідповідність між доходами та витратами місцевих бюджетів обмежує їхню фінансову гнучкість. Децентралізація сприятиме пошуку нових джерел доходів та посиленню фінансової бази місцевих громад.

3. Розвиток місцевих громад в межах адміністративно-територіальної реформи. Формування територіальних громад має ґрунтуватися не лише на територіальній ознаці, але й на усвідомленні мешканцями спільних цінностей і відповідальності. Завдяки децентралізації громади отримують можливість активніше вирішувати місцеві проблеми та брати на себе відповідальність за прийняті рішення.

4. Недостатня самостійність місцевих органів влади. Домінування централізованого управління формує серед місцевих еліт уявлення про залежність і обмеженість їхніх повноважень. Децентралізація дозволяє розширити сферу самоврядування та зменшити вплив державного контролю.

5. Чіткіший розподіл повноважень. На місцевому рівні часто спостерігається невизначеність у функціонуванні структурних підрозділів, які фінансуються та звітують перед центральними органами. Децентралізація сприятиме встановленню прозорих механізмів управління, підзвітності та фінансування.

Граничні фіксовані ставки єдиного податку (до 10% та до 20% від розміру мінімальної заробітної плати) не відповідають економічним реаліям, оскільки вони прив'язані до мінімальної заробітної плати на початок року і залишаються незмінними протягом року. Це не враховує вплив інфляційних процесів і не забезпечує справедливого податкового навантаження, на відміну від відсоткових ставок для 3 групи платників. На нашу думку, оптимальним рішенням є збільшення граничних ставок для першої та другої груп платників з 10-20% до 15-25% від мінімальної заробітної плати, з внесенням відповідних змін до Податкового кодексу.

Досвід використання місцевих податків і зборів в Україні свідчить про їх обмежену роль у фінансуванні місцевого самоврядування. Оскільки податки сплачуються з доходів економічних суб'єктів, питання забезпечення наповнення місцевих бюджетів варто вирішувати через зміцнення і розширення виробничих можливостей підприємств. Це сприятиме досягненню необхідного рівня доходів та економічного розвитку адміністративно-територіальних

одиниць, де розташовані підприємства. Таким чином, необхідно розширити повноваження органів місцевого самоврядування у визначенні податків і зборів, залишаючи за центральною владою контроль над загальним рівнем податкового навантаження.

Одним із шляхів вдосконалення системи місцевого оподаткування є введення нових податків і зборів, таких як екологічні, збір за право розміщення офісів у центральній частині міста, податок на цінні папери та грошові капітали. Не менш важливим є підвищення правової культури населення, зокрема через роз'яснення податкового законодавства, важливості своєчасної і повної сплати податків, а також відповідальності за ухилення від їх сплати. Рішення цих питань сприятиме зниженню кількості випадків ухилення від податків, що позитивно вплине як на доходи місцевих бюджетів, так і на економічну ситуацію в регіоні.

Перспективним джерелом формування та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади можуть стати інвестиції, особливо внутрішні, які здійснюються юридичними і фізичними особами. Проте для активізації таких процесів мають бути створені належні умови з боку держави.

«Ключовою реформою, яка здійснюється в Україні, є децентралізація публічного управління. Її логічним доповненням стало розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування та збільшення доходів місцевих бюджетів. Поступово відбувається становлення інституцій, котрі розвивають методи управління місцевими фінансами з метою наближення їх до тих, що застосовуються в розвинутих країнах» [23, с. 96].

«Одним із пріоритетів бюджетної політики в Україні на сучасному етапі є проведення комплексної реформи місцевого самоврядування, головною метою якої є підвищення рівня фінансової незалежності та видаткової автономності місцевих бюджетів, а також посилення ефективності використання бюджетних коштів. Бюджетна децентралізація спрямована на розширення дохідної частини бюджетів, бази адміністрування та надання права органам місцевого самоврядування самостійно коригувати розмір податків та зборів» [38, с. 615].

Основним джерелом формування бюджету громади є податок на доходи фізичних осіб. Проте такі проблеми, як тіньова економіка, мінімізація заробітної плати та заборгованість із її виплати, продовжують негативно впливати на обсяги надходжень до бюджету. Вагомим бюджетоформуючим джерелом місцевих бюджетів є поступлення плати за землю. Але на протязі останніх років відсутній приріст поступлень так, як індексація грошової оцінки землі проводиться в розмірі 100% без врахування індексу споживчих цін.

«Отже, на сучасному етапі розвитку бюджетних відносин в Україні надання місцевим бюджетам статусу автономних та самостійних підтверджується відповідними даними виконання місцевих бюджетів, що безперечно пов'язано із процесами децентралізації, які активно впливають на соціально-економічний розвиток країни в умовах стрімкого розвитку процесів євроінтеграції та глобалізації» [21, с. 65].

З метою збільшення доходної частини місцевих бюджетів, зміцнення фінансової спроможності громад та враховуючи зростаюче навантаження на місцеві бюджети через передачу додаткових видатків на місцевий рівень, пропонується [13]:

1. Зараховувати повністю надходження податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів.

2. Забезпечити зарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), нарахованого та утриманого з працівників, не лише відокремлених підрозділів, а й виробничих та функціональних підрозділів юридичних осіб, до місцевих бюджетів за місцем їх розташування.

3. Вдосконалити механізм індексації нормативної грошової оцінки землі, встановивши коефіцієнт індексації, що відповідає реальному рівню індексу інфляції.

4. З метою удосконалення порядку справляння єдиного податку:

- запровадити сплату податків за місцезнаходженням платника, а не за місцем його реєстрації;

- скасувати 1 групу платників єдиного податку, або ж прив'язати її ставку не до прожиткового мінімуму, а до мінімальної зарплати;
- скасувати пільгу по земельному податку для платників єдиного податку, насамперед – для юридичних осіб;
- дозволити працювати на умовах спрощеної системи оподаткування підприємствам комунальної форми власності.

5. Впорядкувати процес ведення реєстру об'єктів нерухомого майна та посилити контроль за об'єктами оподаткування нерухомим майном. При оподаткуванні ним та земельним податком вважаємо за доцільне виокремити платників - фізичних осіб на дві категорії: платників - громадян та платників фізичних осіб-підприємців.

6. З метою посилення фіскальної ролі місцевих податків і зборів, пропонуємо розширити їх перелік, наприклад, шляхом запровадження екологічного збору, який спрямовувався б на вирішення проблем із чистотою довкілля, утилізацією сміття, що є особливо актуальним.

7. Активізувати підприємницьку діяльність у регіонах та посилити інвестиційну складову для забезпечення економічного зростання.

8. Запровадити широке використання місцевих позик як важливого інструменту економічного розвитку громад.

9. Вдосконалити систему регулювання міжбюджетних відносин.

10. Не вилучати реверсну дотацію в державний бюджет, а залишати її в розпорядженні місцевих бюджетів.

11. Оптимізувати структуру видатків шляхом збільшення фінансування витрат, пов'язаних з економічним розвитком регіонів.

12. Посилити контроль за витрачанням бюджетних коштів, запровадити гранти та конкурси задля ефективного розподілу видаткової частини місцевого бюджету.

13. Затвердити державні соціальні стандарти та нормативи для кожного з делегованих державою місцевим органам самоврядування повноважень.

Питання вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів та пошук резервів для їх збільшення є надзвичайно важливими в умовах розширення повноважень органів місцевого самоврядування. Оптимізація та розширення джерел доходів місцевих бюджетів сприятиме підвищенню фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, що, в свою чергу, дозволить ефективніше виконувати покладені на них функції та завдання.

Вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів сприятиме підвищенню їх фінансової спроможності та зменшенню залежності від міжбюджетних трансфертів.

Забезпечення прозорості бюджетного процесу значною мірою залежить від активного залучення громадських інститутів і населення до управління місцевими фінансами. Надання детальної інформації про формування та використання бюджетних коштів сприяє підвищенню ефективності прийнятих рішень і формує основу для взаємодії між владою та громадськістю.

У сучасних умовах в Україні особливу важливість набуває децентралізація бюджетного процесу. Вона розширює повноваження місцевої влади у сфері управління ресурсами, сприяючи економічному розвитку територій і реалізації інноваційних проєктів.

Ключовими завданнями бюджетної децентралізації є створення умов для фінансової самостійності регіонів, запровадження ефективних механізмів підтримки слабших територій через міжбюджетні трансферти, а також оптимізація структури доходів і видатків місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Бюджетний процес на місцевому рівні є багатограним механізмом, що сприяє соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць і визначає їхні фінансові можливості в умовах розбудови демократичного суспільства. Від ефективності його організації та послідовного виконання залежить стабільність економіки, соціальна рівновага та забезпечення гідного рівня життя населення.

Самодостатність і фінансова автономія територіальних громад є ключовими передумовами для сталого розвитку регіонів і ефективного управління ресурсами. Удосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні має стати пріоритетним завданням. Це дозволить зміцнити фінансову основу місцевого самоврядування, сприяти його подальшому розвитку, а також позитивно вплине на фінансову систему країни загалом.

Прогнозування та планування місцевих бюджетів є ключовими етапами бюджетного процесу, що регулюється законодавством. Ці процеси включають складання, розгляд, затвердження та виконання бюджетів, і від їх результативності безпосередньо залежить рівень бюджетних видатків. В умовах сучасної економічної реальності важливим аспектом є бюджетна децентралізація, яка сприяє розвитку всіх складових регіону. Реалізація реформи децентралізації позитивно позначилася на місцевих фінансах, надавши можливість громадам акумулювати власні фінансові ресурси для розвитку інфраструктури та забезпечення сталого економічного зростання.

Встановлено, що за роки запровадження децентралізації зросла дохідна частина місцевих бюджетів та перевиконані заплановані показники.

Основним джерелом доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, абсолютна величина яких зросла по бюджету Тернопільської міської територіальної громади з 1993,5 млн. грн. у 2021 р. до 2845,8 млн. грн. у 2023 р. або на 852,3 млн. грн. та на 42,8%. Питома вага їх має тенденцію до зростання і склала в 2023 р. 77,4%.

В структурі податкових надходжень місцевих бюджетів домінуючим джерелом протягом досліджуваного періоду є податок на доходи фізичних осіб, питома вага якого зростає – з 65,7% в 2021 р. до 71,0% в 2022 р. і до 68,7% в 2023 р. Обсяг його надходжень збільшився в порівнянні з 2022 роком на 12,9%, але збільшився проти 2021 р. - на 49,3%.

Місцеві податки і збори також є важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів, зокрема податкових надходжень. За досліджуваний період їх абсолютні значення зросли по міському бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2023 р. на 95,8 млн. грн., або на 17,7% порівняно з 2022 р. Серед місцевих податків найбільшу частку займає єдиний податок, частка якого коливалася від 66,3% у 2021 р. до 68,3% у 2022 р., і знизилася до 63,3% у 2023 р. Збільшення обсягів надходжень єдиного податку можна досягти за рахунок зниження рівня тіньової економіки та контролю за рівнем інфляції, що сприятиме стабільності та передбачуваності цих надходжень.

Неподаткові надходження не являються вагомою складовою фінансового забезпечення місцевих бюджетів. Їх частка в доходах бюджету Тернопільської міської територіальної громади незначна і коливається в межах 4,2% у 2021 р., 4,7% - 2022 р., 6,5% - 2023 р.

Однією з найбільших проблем формування дохідної частини місцевих бюджетів є значна частка трансфертів у доходах місцевого бюджету Тернопільської міської територіальної громади. У 2021-2023 рр. ця частка складала 40,6%, 17,4% та 15,7% відповідно, що свідчить про високу залежність місцевого бюджету від коштів державного бюджету.

Аналіз структури видатків місцевих бюджетів показав зміни, які свідчать про зростання частки видатків на виконання самоврядних повноважень. Це є ознакою підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів та більш ефективного використання бюджетних коштів. Важливими напрямками видатків місцевих бюджетів у 2021-2023 роках залишаються освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення.

Встановлено, що спостерігається стійка тенденція до зростання в динаміці видатків місцевого бюджету Тернополя. Так за 2021-2023 рр. їх обсяг зріс з 3490,4 млн. грн. - 2021 р., 3787,0 млн. грн. - 2023 р., тобто на 296,6 млн. грн. або на 8,5%. У структурі видатків місцевого бюджету за функціональною класифікацією найбільшу частку у 2023 р. складають видатки на освіту, які становлять 43,5%. Значну частину бюджету також займають видатки на житлово-комунальне господарство, що склали 14,6% у 2023 р.

В організації бюджетного процесу важливо дотримуватися принципів самостійності, наукового підходу, об'єктивності, ефективності та прозорості, а також чіткого розподілу відповідальності між його учасниками.

На сьогоднішній день проблема високої залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів є надзвичайно актуальною, оскільки це обмежує фінансову автономію органів місцевої влади та створює додаткові виклики для ефективного управління ресурсами. Для забезпечення стабільності та розвитку місцевих громад необхідно знайти нові джерела доходів, які сприятимуть посиленню фінансової незалежності місцевих органів влади та підтримці процесу децентралізації. Одночасно залишається важливим питання підвищення ефективності використання бюджетних коштів, що дозволить забезпечити максимальну користь від кожної витраченої гривні.

Удосконалення бюджетного процесу повинно включати визначення чітких цілей бюджетної політики, розробку стратегій для прийняття обґрунтованих рішень та раціональну оцінку бюджетних пріоритетів. Це потребує ефективної організації та правової регламентації кожної стадії бюджетного процесу, починаючи від планування й закінчуючи моніторингом виконання бюджету.

Запропоновано наступні напрямки для удосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні для забезпечення фінансової спроможності:

- необхідно надати органам місцевого самоврядування право самостійно визначати перелік місцевих податків і зборів, а також встановлювати ставки та базу оподаткування;

- підвищити відкритість та прозорість бюджетного процесу, забезпечення доступності та зрозумілості інформації для громадян щодо реалізації бюджетної політики на місцевому рівні;

- удосконалити законодавчі норми, які регламентують бюджетний процес, з акцентом на посилення відповідальності всіх учасників за дотримання вимог чинного законодавства;

- для вдосконалення механізмів фінансового вирівнювання необхідно враховувати специфіку та перспективи соціально-економічного розвитку окремих регіонів;

- стимулювати конкуренцію між регіонами шляхом залучення інвестицій, спрямованих на їх розвиток, як важливого аспекту бюджетної децентралізації;

- посилити громадський контроль у бюджетному процесі для забезпечення максимальної відповідності інтересам територіальних громад;

- вдосконалювати планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу.

Вдосконалення процесів формування доходів місцевих бюджетів є ключовим фактором для підвищення ефективності бюджетного процесу та забезпечення фінансової спроможності місцевих громад. Окрім того, належне фінансове забезпечення місцевих бюджетів є основою для реалізації регіональних програм розвитку, що сприяє не лише соціально-економічному зростанню, а й підвищенню якості життя населення в конкретних громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко І. П., Собчук С. І. Формування видатків бюджету в умовах інституційної модернізації економіки. *Економічний вісник університету*. 2018. С. 303-312.
2. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси. *Атіка*. 2002. С. 151.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.09.2024).
4. Веб-портал бюджету для громадян «Open budget». URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=26000000000> (дата звернення 26.10.2024).
5. Гаврилова Л. В. Перспективне бюджетне планування як складова бюджетного процесу. *Економічна наука*. 2019. С. 65-71.
6. Ганущак Ю. І. Місцеві бюджети. *Легальний статус*. 2016. 48 с.
7. Голдобіна Ю. В. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів та можливості його застосування в Україні. *Наукові конференції*. 2017. 183 с.
8. Гончаренко М. В. Механізми формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. С. 6.
9. Горин В. П., Глушко М. С. Економічний зміст та середовище формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування від оподаткування. *Ефективна економіка*. 2023. № 13. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1692> (дата звернення 09.10. 2024).
10. Гостева О. Ю. Податок на нерухоме майно. *Наукова періодика України*. 2016. С. 79-83
11. Григор'єв Д. Поняття та особливості бюджетного контролю в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. С. 129.
12. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2008. 496 с.

13. Довгаль Т. А. Перспективи вдосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах бюджетної децентралізації. 2024. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: збірн. матер. XXI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 24 трав. 2024 р.). Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.

14. Довгаль Т., Щур У., Стець А. Основні тенденції формування дохідної бази місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Вип. 4.

15. Закон України про місцеве самоврядування 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 18.09.2024).

16. Звіти про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2021-2023рр. URL: <https://tmrada.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi> (дата звернення 15.08.2024).

17. Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 34. С. 275-283. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37751> (дата звернення: 03.10.2024).

18. Кириленко О., Вацлавський О. Бюджетний контроль при плануванні місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018. №4. С. 40-51.

19. Коренюк Л. В. Особливості формування місцевих бюджетів на регіональному рівні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. 45 с.

20. Кужелев М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевого бюджету в умовах децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2021. 310 с.

21. Літвак А. В., Шишпанова Н. О. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової нестабільності. *Економіка і менеджмент*. 2017. С. 58-66.

22. Луніна І. О. Розвиток бюджетних децентралізацій в Україні. *Інтернет економіка та прогнозування*. 2016. 70 с.

23. Малиняк Б. С. Бюджетне планування і пріоритети розвитку громад: інструменти гармонізації та проблеми їх застосування. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 94–111.

24. Маргасова В. Г. Передумови формування фінансової безпеки регіону. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2017. С. 139-146.

25. Марчук. А. В. Вплив децентралізації на структуру і динаміку доходів і видатків місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018. 55 с.

26. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323> (дата звернення: 21.09.2024).

27. Мінченко М. В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів. *Особливості планування соціально-економічних показників розвитку територій*. 2023. 294 с.

28. Ніколенко В. Ю., Свелиніков С. М., Юрченко В. В. Місцеві бюджети як чинник стабільності розвитку регіонів. *Особливості формування бюджету територіальної громади*. 2022. 41 с.

29. Петрушка О. В. Модернізація системи державного фінансового контролю в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. №10. С. 16-18. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45755> (дата звернення 13.10.2024).

30. Панасюк В. М. Методологічні принципи формування стратегії розвитку об'єктів соціальної інфраструктури регіонів України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Випуск 3 (15). С. 167-171

31. Податковий кодекс України від 02.12.2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.10.2024).

32. Рішення Тернопільської міської ради від 06.06.2019 №7/35/5 «Про місцеві податки і збори Тернопільської міської територіальної громади». URL:

<https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/29955.html> (дата звернення 14.10.2024).

33. Рішення Тернопільської міської ради від 22.02.2019 №7/32/9 «Про внесення змін до рішення міської ради від 15.06.2018 №7/25/43 «Про місцеві податки і збори Тернопільської міської територіальної громади». URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/27086.html> (дата звернення 15.10.2024).

34. Рішення Тернопільської міської ради від 16.06.2016 №2/9/23 «Про бюджетний регламент Тернопільської міської ради». URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/byudgetniy-reglament/> (дата звернення 15.10.2024).

35. Савчук С. В. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 36. С. 441-447.

36. Сидор І. П., Корнацька Р. М. Загальнодержавні податки і збори в контексті наповнення місцевих бюджетів. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4. С. 126-133. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/36453> (дата звернення: 11.10.2024).

37. Сидорчук А. А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: Монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 474 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49019> (дата звернення: 19.10.2024).

38. Слободянюк Н. О., Коніна М. О. Проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економіка і суспільств*. 2016. Випуск 2. С. 611-616.

39. Тулай О. І. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливість його імплементації у вітчизняну практику. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/> (дата звернення: 18.10.2024).

40. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика Монографія: / за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ЗУНУ, 2019. 280 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46227> (дата звернення: 16.10.2024).